

Rūta Stanevičiūtė

Ar Lietuvoje esama muzikos kritikos?

„Lietuvoje nėra muzikos kritikos“ – ši kai kurių vyriausiosios kompozitorių kartos atstovų dažnai kartojama frazė turėtų stebinti, nes intonacija ir kontekstas, kuriame ji tariama, turėtų reikšti „muzikos kritika buvo, bet išnyko“. Ar tai turėtų reikšti, kad sovietinis laikas, t.y. ideologinių suvaržymų ir politinės cenzūros kontekstas, buvo palankesnis laisvai kritinės minties raiškai?

Manychiau, kad ši oficialiajam sovietiniam režimui visuomet oponavusių kompozitorių (tokių kaip Feliksas Bajoras ar Osvaldas Balakauskas) nuomonė galėtų būti „dekonstruota“ kaip simptomas ar kontroversija, atverianti: 1) muzikos kritikos raiškos ir jos funkcionavimo pokyčius atkurtos Nepriklausomybės metais; 2) muzikinės bendruomenės lūkesčius muzikinės kritikos atžvilgiu.

Pradėkime nuo lūkesčių, kurie savaip atskleidžia lietuvių muzikos kritikos tradicijas bei istorinės jos misijos sampratas. Jie ypač akivaizdūs šiuolaikinės muzikos lauke. Pažymėtina, kad nuo pat nacionalinės lietuvių muzikos mokyklos formavimosi laikų (XIX–XX a. sandūros) muzikos kritika buvo pakankamai ideologizuota ar net politizuota – tiek kultūros politikos, tiek bendrosios valstybės politikos prasme. Nuo to laiko, t.y. per daugiau nei šimtmetį, Lietuvos valstybė buvo nepriklausoma tik du dvidešimtmečius: 1918–1939 ir 1990–2010 metais. Dėl šios priežasties nacionalinės muzikos mokyklos kūrimas visuomet buvo siejamas tiek su nepriklausomos valstybės statymo ar atkūrimo uždaviniais, tiek su individo laisvės imperatyvais. Lygiai taip pat minėta problematiką atspindėjo ir viešos diskusijos apie muziką. Per visą aptariamą laikotarpį muzikos kritikoje aktyviai dalyvavo lietuvių kompozitoriai: ją praktikavo dar nacionalinės muzikos klasikas Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, o tarpukario metais žymiausias muzikos kritikas (ne vien šiuolaikinės muzikos srityje) buvo kompozitorius modernistas Vladas Jakubėnas. Sovietiniais metais lietuvių muzikos interpretacijose ryškų pėdsaką paliko moderniausias to laiko aspiracijas propagavusio kompozitoriaus Osvaldo Balakausko kritinė veikla. Tuo pat laikotarpiu muzikos kritika užsiėmė visi žymiausi lietuvių muzikologai – Vytautas Landsbergis, Algirdas Ambrazas, Ona Narbutienė, Jonas Bruveris ir daugybė kitų, oponavusių oficialiajai kultūrai ir propagavusių jai oponuojančius lietuvių kompozitorius. Dėl visų šių priežasčių galima teigti, kad lietuvių muzikos kritika ne tik žymia dalimi prisidėjo prie lietuvių muzikos modernizavimo utopijų ir nacionalinio kanono formavimo, bet ir pasitarnavo kaip vienas svarbiausių moderniosios muzikos institucionalizavimo įrankių okupaciniais laikotarpiais. (Čia verta prisiminti, kad lietuvių muzikos kritika išsaugojo stiprias pozicijas ir emigracijoje, ypač JAV, kur atsidūrė ženkli žymių lietuvių muzikų dalis, tarp jų – ir minėtas Jakubėnas.)

Tokios istorinės lietuvių muzikos kritikos misijos atbalsius galima įžvelgti ir aukščiau minėtoje dabarties kompozitorių frazėje. Akivaizdu, kad šiandien lietuvių muzikos kritikai keliami reikalavimai žymiai pranoksta realias jos atstovų galimybes. Tą lemia ne vien geopolitiniai pokyčiai ir lokalinės kultūros situacijos aplinkybės (maža šalis – menka kultūrinių paslaugų rinka; fragmentuota kultūrinių medijų struktūra; nesusiformavusi kūrybinių industrijų sritis; menkas muzikos kritikos kaip profesinės veiklos prestižas ir kt.), bet ir globaliniai procesai, darantys poveikį daugelio tradicinių muzikos veiklos formų pobūdžiui ir funkcionavimui. Juoba, kad net per paskutiniuosius dvidešimtį metų (t.y., atkurtos Nepriklausomybės laikais) muzikos kritikos situacija Lietuvos labai keitėsi. Taigi jos vertinimus ir su ja siejamus lūkesčius reikėtų sieti ne vien su lietuviškos muzikos kritikos a la Adorno utopijomis, bet ir su naujausių laikų laisvos kultūros raidos vizijomis ir jų (ne)išsipildymu.

Kas tie lietuvių muzikos kritikai?

Lietuvoje gajus ir kitas nelabai pagrįstas įsitikinimas, kad muzikos kritika yra muzikologų priedermė. Turbūt nebuvo nė vieno LKS suvažiavimo, kuriame nebūtų kalbėta apie blogą muzikos kritikos situaciją ir muzikologų neveiklumą šioje srityje. Neretai prisimenama, kad prieš beveik 50

metų prie šios institucijos buvo susikūrusi muzikos kritikos sekcija, kuri dabartinaisiais laikais neveikia.

Toks vaizdinys atrodo itin senamadiškas ir neatitinkantis tikrovės. Verta prisiminti, kad Lietuvoje muzikologija yra tam tikra prasme elitinė profesija. Šios srities specialistus rengia vos viena aukštoji mokykla – Lietuvos muzikos ir teatro akademija. Muzikologiją čia paprastai studijuoja 2–6 studentai (bakalauro lygmuo). Ne kiekvienais metais susidaro muzikologijos kursas magistro ar doktorantūros lygmenyse. Lietuvos kompozitorių sąjungos gretose yra 60 muzikologų (2010 m. duomenys), iš kurių vos 8 aktyviai dalyvauja kultūrinėje žiniasklaidoje kaip kritikai. Net ir pridėjus LKS nepriklausiančius jaunuosius muzikologus, muzikos kritikais galėtume pavadinti ne daugiau kaip 20 muzikologų, nors, žinoma, ir dalis jai nepriskiriamų šios profesijos atstovų retsykiškai rašo recenzijas ar apžvalgas, dalyvauja kultūros medijų veikloje. Bet kuriuo atveju vien prisiminus, kad Lietuvos respublikos Kultūros ministerija ir Kultūros rėmimo fondas finansuoja daugiau nei 70 kasmet vykstančių muzikos festivalių, yra akivaizdu, kad tokia neskaitlinga bendruomenė nėra pajėgi nušviesti publikai turtingą įvykiais ir renginiais Lietuvos muzikinį gyvenimą. Dar svarbiau yra turbūt tai, kad nedidelis muzikos kritiką praktikuojančių muzikos profesionalų ratas nesudaro sąlygų susiformuoti tam tikrai kritinei masei, kuri skatina pozicijų įvairovę ir konkuruojančias interpretacijas. Kaip ir bet kurioje kitoje veiklos srityje, šiuo atveju maža bendruomenė nepasitarnauja kritiniam mąstymui ir aktyvioms diskusijoms formuotis.

Žinoma, muzikos kritika užsiima ir muzikos atlikėjai, dažniausiai aprašantys ir recenzuojantys reguliarių koncertinių gyvenimų. Vis dėlto pastarųjų gretos dar neskaitlingesnės, o kritinis potencialas nėra itin aukšto lygio, dažniausiai apsiribojantis apžvalginiu recenzavimu ir informaciniu pristatymu. Menkos ir muzikos žurnalistų pajėgos.

Vis dėlto Lietuvoje pastebimas ir priešingas vilčių teikiantis reiškinys – į muzikos kritikų gretas karts nuo karto įsilieja kitų profesijų atstovai. Ši tendencija ypač ženkli su alternatyvių muzikos terpių veikla susijusiose srityse, pvz., šiuolaikinio garso meno, *noise* muzikos, skaitmeninės muzikos terpėse, arba neakademinės muzikos, t.y., džiaz, popmuzikos, neo- ir postfolko ir pan., scenose. Tokių kritikui gausėjimui palankias sąlygas sudaro interneto plėtra, stiprinanti dar nuo atkurtos Nepriklausomybės pradžios lietuvių muzikos kritikoje – kaip, beje, ir visoje kultūroje – pastebimą fragmentacijos tendenciją. Kaip tik fragmentacija galėtų būti pavadinta svarbiausiu paskutiniojo dvidešimtmečio kultūrinių pokyčių simptomu, atveriančiu pokyčių prielaidas bei kryptį, ir kartu įgalinančiu nusakyti muzikos kritikos situaciją šiuolaikinėje Lietuvoje.

Muzika masinėse medijose: nuo tikrovės patirties katalizatoriaus ligi pramogų podukros

Nors Lietuva yra maža šalis, joje leidžiama nemaža dienraščių, ir nė vienas nacionalinis dienraštis neužima dominuojančios pozicijos. Ši situacija ilgą laiką buvo gana palanki muzikos kritikai. Pirmąjį Nepriklausomybės dešimtmetį svarbiausiuose dienraščiuose meno kritikai buvo skiriama gana daug vietos, o naujų meno įvykių Lietuvoje ir užsienyje apžvalgos buvo suvokiamos kaip svarbus naujų patirčių paliudijimas ir naujos tikrovės atvaizdas. Ryškiausia konkurencija vyko tarp dviejų svarbiausių nacionalinių dienraščių – „Lietuvos rytas“ ir „Respublika“. Didžiausią autoritetą pelnė „Lietuvos ryte“ dirbantys meno kritikai bei žurnalistai: šalia kasdienių recenzijų laikraštis ilgą laiką leido ir specialų kultūros priedą „Mūzų malūnas“. Su laikraščiu bendradarbiavo nemaža muzikos kritikų, o leidinyje buvo talpinamos net puslapių apimties premjerų ar festivalių apžvalgos ir recenzijos. „Mūzų malūno“ komanda iki 2009 m. teikė premijas geriausiems menininkams ir kritikams, dažniausiai oponuodama kultūriniam establišmentui.

Vis dėlto paskutiniu metu dešimtmečiu visuose dienraščiuose – tiek nacionaliniuose, tiek vietiniuose – meno kritiką užgožė pramogų kultūrai skirtos publikacijos, o ir pačių menui skirtų publikacijų stilius bei pobūdis tampa vis labiau pramoginis. Dienraščiai apsiriboja daugiausia savo korespondentų tekstais, tarp kurių dominuoja anonsai ir įvykinės publikacijos. Analitiniai straipsniai ir kritinės recenzijos sudaro ne daugiau kaip 15% kultūrinių publikacijų.

Dėl globalių pokyčių bei intensyvios interneto plėtros net nacionalinių dienraščių leidyba šiandien tampa nerentabili. Nacionaliniams dienraščiams ir daugybei vietinių leidinių ėmus plėtoti internetines leidinių versijas, profesionalesnė muzikos kritika šiuose leidiniuose galutinai išnyko. Muzikos kritikos vietą šiandieninėse masinėse medijose simptomiškai parodo muzikai skirtos skiltys plačiausią lankytojų skaičių sutraukiančiame internetiniame dienraštyje www.delfi.lt: kultūra ir muzika čia talpinama pačioje skyriaus „Pramogos“ pabaigoje, po informacinių žinučių apie popžvaigždučių meilės ir skyrybų istorijas, plastines operacijas bei pan., ir paskutiniojo portalo skyriaus „Gyvenimas“, kuriame galima rasti patarimų sveikatos, stiliaus, buities ir panašiais klausimais.

Kultūrinė žiniasklaida: skirtingos medijos – įvairios strategijos

Muzikos kritikai praktiškai išnykus iš tradicinių masinių medijų, ypač svarbi tampa jos sklaida kultūrinėje žiniasklaidoje. Kaip ir dienraščių atveju, Lietuvai būdinga gana didelė kultūrinių savaitraščių ir mėnraščių įvairovė, kurių dauguma šiandien platinami ir spausdinio, ir interneto versijomis. Svarbiausia muzikos kritikos tribūna – kultūros savaitraštis „7 meno dienos“, pagrindinis meno kritikos forumas Lietuvoje. Muzikai skirtos publikacijos reguliariai spausdinamos ir savaitraštyje „Literatūra ir menas“, mėnraštyje „Kultūros barai“. Tai vieninteliai bendrojo pobūdžio kultūros leidiniai, kuriuose darbuojasi pastovūs muzikos redaktoriai, kas garantuoja publikacijų kokybę ir aktualias diskusijas.

Retsykiais muzikai skirtos publikacijos pasirodo ir kituose kultūriniuose leidiniuose („Šiaurės Atėnai“, „Nemunas“, „Krantai“ ir kt.), tačiau tiek anksčiau paminėti, tiek pastarieji leidiniai užima nišinę poziciją Lietuvos žiniasklaidoje. Jų tiražai įvairuoja nuo 500 ligi 3000 egzempliorių, o jų pilnavertė sklaida tampa vis svarbesnė internetinių versijų plėtra.

Žymiai platesnę auditoriją ir poveikį turi Nacionalinio radijo „Klasikos“ stotis. Šioje institucijoje telkiasi nemaža aktyviausių lietuvių muzikos kritikų, čia rengiamų laidų akiratin patenka visos muzikos sritys, aktualijos ir paveldas, o muzika sudaro 49% programos. Didžiulę reikšmę lietuvių muzikos tarptautinei sklaidai turi radijo muzikos prodiuserės ir vienos aktyviausių muzikos kritikų Jūratės Katinaitės reguliariai organizuojamos Euroradijo transliacijos. „Klasikos“ stoties darbuotojų ir bendradarbių programos pelnė bene daugiausia apdovanojimų muzikos kritikos srityje. Ji transliavo ir išskirtinį atgarsį Lietuvoje susilaukusias kompozitoriaus Šarūno Nako radijo laidas „Modus“ (183 pokalbiai apie naująją muziką, drauge su kompozitoriumi Mindaugu Urbaičiu, 2002-2009), „Garsai ir blyksniai“ (30-ties dalių lietuvių muzikos istorija, 2004-2005).

Nemaža vilčių sieta su prieš kelerius metus atidarytu antruoju kultūrai skirtu Nacionalinės TV kanalu, tačiau paradoksaliu būdu šio kanalo atidarymas „numarino“ ankstesniais dešimtmečiais stabilias pozicijas turėjusias muzikai skirtas specializuotas laidas ir apskritai rimtesnę kultūrinę publicistiką. Šiandien nacionaliniai TV kanalai pasitenkina trumpa informacija apie muzikinius įvykius žinių ir bendrosiose kultūrinėse laidose, renginių transliacijomis, o didžiausią dėmesį skiria pramoginio pobūdžio muzikiniams konkursams. Visuomeninio transliuotojo kultūrinės misijos ignoravimas pastoviai susilaukia viešų protesto laiškų, kultūros žmonių ir net politikų kritikos, tačiau niekas nesikeičia. Televizijos srityje kultūrai žymiai daugiau dėmesio skiria regioninės ir vietinės TV stotys – ši jų veikla suaktyvėjo įsteigus Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondą (1996).

Ar dar įmanoma specializuota muzikinė žiniasklaida?

Lietuvos masinei ir kultūrinei žiniasklaidai būdinga įvairovė yra didžiulis kontrastas specializuotų muzikinių leidinių situacijai. Nuo pat atkurtos Nepriklausomybės pradžios bandyta atgaivinti ankstesniais laikais leistus leidinius ar steigti naujus – daugelis iniciatyvų užgėso išleidus vos vieną numerį (žurnalas „Gaida“, 1990) ar taip ir neįsitvirtinus spaudos rinkoje (eksperimentinės ir alternatyvios muzikos žurnalas „Tango“, 1991–2002). Šiuo metu netikrumą dėl ateities išgyvena du vieninteliai dar gyvuojantys specializuoti muzikinės spaudos leidiniai. Vieną jų – „Muzikos barai“ –

leidžia Lietuvos muzikų sąjunga, atgaivinusį tarpukario muzikinio žurnalo leidybą. Šis leidinys daugiausia dėmesio skiria muzikos atlikimo menui, muzikos edukacijai. Nepaisant svarbios funkcijos, kurią atlieka šis leidinys, „Muzikos barai“ niekuomet nepasižymėjo aktualia kritika ir probleminių publikacijų gausa.

Lietuvių muzikos populiarinimui tarptautinėje erdvėje skirtas antrasis dar egzistuojantis muzikinis leidinys – Lietuvos muzikos informacijos ir leidybos centro anglų kalba leidžiamas „Lithuanian Music Link“. Čia daugiausia publikuojami šiuolaikinių lietuvių kompozitorių portretai, naujų kūrinių ir festivalių recenzijos bei pristatymai, anotuojamos kompaktinės plokštelės, knygos, dokumentuojama lietuvių muzikos sklaida.

Tik tiek – ir kodėl? Šis klausimas dažnai diskutuojamas ir muzikų profesionalų bendruomenėje, ir alternatyviose muzikų terpėse. Vienas iš atsakymų – Lietuvoje nesama susiformavusios muzikos industrijos (nėra stiprių akademinės muzikos įrašų leidyklų, silpnos popmuzikos įrašų kompanijos, nėra specializuotų natų ir muzikinių knygų leidyklų, menkas akademinės muzikos agentūrų tinklas etc.), kuri galėtų paskatinti ir finansiškai paremti muzikinę kritiką. Kitiems atrodo, kad apskritai „Lietuvos Respublikos muzikinės kultūros elementai padriki, neorganizuoti ir nesukomplektuoti“, nes nesama „muzikinių vertybių sukūrimo, platinimo, skleidimo ir išsaugojimo“ sistemos, o vienas svarbiausių tokio vertinimo argumentų kaip tik ir yra vegetuojanti muzikos kritikos būklė (Raimundas Eimontas, eksperimentinės muzikos kūrėjas).

Alternatyvos paieška: internetas

Kaip ir daugelyje kitų kraštų, Lietuvoje naują impulsą muzikinės kritikos funkcionavimui suteikė interneto plėtra. Internetines versijas turi visos aukščiau aptartos spaudos medijos, o populiariausių kultūrinių leidinių svetainėse formuojasi komentatorių bendruomenės. Būtent čia kai kurie meno pasaulio įvykiai ar kultūrinės politikos sprendimai susilaukia neregėto aštrumo, nebūdingo gana nuosaikiai lietuvių meno kritikos tradicijai. Kaip tipiškus ir gana kontroversiškus tokios kritikos pavyzdžius galima paminėti vienai iš 2008 m. Vilniuje pastatytų modernių skulptūrų dedikuotą blogą (<http://vamzdis.blogas.lt/>) ir „Vilniaus Europos kultūros sostinės 2009“ programos kritikai skirtą nepriklausomų kultūros kritikų portalą (<http://ekspertai.eu/>).

Kita būdinga interneto paskatinta tendencija – nepriklausomų internetinių dienraščių ir kultūros informacijos portalų radimasis. Daugelis jų oponuoja tiek bulvarinės spaudos bruožus vis labiau įgaunančioms masinės spaudos medijoms (ryškus pavyzdys – pranciškonų vienuolijos inicijuotas populiarus internetinis dienraštis www.bernardinai.lt, skiriantis daug dėmesio kultūrai), tiek kultūriniam establišmentui. Simptomiška, kad tokio pobūdžio kultūriniai interneto portalai pirmiausia ėmė rasti regionuose – Kaune (www.kamane.lt) ir Klaipėdoje (www.kulturpolis.lt). Nors juos inicijavo regionų kultūros vadybininkai, kritikai ir menininkai, jie neapsiriboja vien vietinėmis naujienomis ir įvykiais, dar daugiau – jas subūrusios komandos plėtoja meninius projektus. Visuose minėtuose internetiniuose resursuose talpinama ir muzikos kritika.

Vis dėlto conceptualiausi internetiniai kultūros portalai randasi Vilniaus kultūrinėse terpėse. To pavyzdžiu galėtų būti aktualios ir medijų kultūros internetinis žurnalas „Balsas“ (<http://www.balsas.cc/>), telkiantis ir eksperimentinės muzikos praktikus, tyrinėtojus bei kritikus. Vertingos muzikai skirtos publikacijos talpinamos ir nepriklausomo šiuolaikinių scenos menų centro įsteigtoje internetinėje svetainėje „Menų faktūra“ (www.menufaktura.lt), kurią rengia scenos menų profesionalai (kritikai, kultūros žurnalistai, vadybininkai).

Interneto socialinių tinklų pavyzdžiu šios medijos pagalba vis dažniau buriasi ir savo menines preferencijas propaguoja paskiros muzikų ir muzikos fanų grupės. Pažymėtina, kad šioje srityje aktyviausiai veikia džiazas, popmuzika, eksperimentinės muzikos praktikai ir mėgėjai.

Perspektyvos

Vis dėlto reikia pažymėti, kad Lietuvoje intensyvi interneto plėtra veikia simuliuoja kritinius muzikos vertinimus, nepanaikindama labiau tradicinių muzikos kritikos sklaidos formų ir jų

poreikio. Nepaisant itin nepalankių įvairaus pobūdžio aplinkybių, galima teigti, kad kultūriškai svarbi muzikos kritika Lietuvoje nenunyko. Šitai ypač akivaizdu, analizuojant gyvybingiausius muzikinius reiškinius vertinančią muzikos kritiką.

Simptomiška, kad paskutiniaisiais metais daugiausia kritinių diskusijų sukėlė ir aštrių kritikos vertinimų susilaukė dvi iš esmės ambicingiausios lietuvių muzikos pasaulio institucijos – tai svarbiausias šiuolaikinės muzikos festivalis „Gaida“ ir Lietuvos nacionalinis operos ir baleto teatras. 1991 m. pradėtas rengti festivalis „Gaida“ per beveik 20 metų ženkliai keitė savo programines nuostatas, tačiau visuomet išliko pagrindiniu šiuolaikinės muzikos forumu Lietuvoje, selektyviai reprezentuojančiu aktualiausią nacionalinę ir pasaulio muziką (tokią formuluotę pateikia patys organizatoriai). Festivalio ambicijas atitinka ir itin aukšti muzikos kritikos lūkesčiai, siejami su šio renginio programomis. Nors tradiciškai kritikų vertinimo smailalyje yra lietuvių kompozitorių premjeros, tas pat matas taikomas ir kitų šalių muzikos pristatymams. Tai, kad lietuvių muzikos kritikai nėra linkę nekritiškai priimti net ir tarptautiniais prekiniais ženklais tapusių kompozitorių kūrybos, buvo ypač akivaizdu po 2008 m. Vilniuje surengtų Pasaulio muzikos dienų / ISCM festivalio. Taip yra ir todėl, kad šiuolaikinė muzika labiausiai traukia jaunosios muzikos kritikų kartos dėmesį, o „Gaida“ (iš dalies ir kiti šiuolaikinės muzikos festivaliai) katalizavo ne vieno ryškaus kritiško balso formavimąsi (pastaraisiais metais minėtini Asta Pakarklytė, Eglė Gudžinskaitė, Veronika Janatjeva, Jurij Dobriakov, Rima Povilionienė, Rasa Vilimaitė, Indra Karklytė).

LNOBT neabejotinai išgyvena veiklos pakilimą, sietiną su programinių siekių ir rinkodaros pokyčiais. Institucijos repertuare vis svarbesnę vietą užima tarptautinės koprodukcijos, o teatro lankomumas kasmet kyla. Vis dėlto toks LNOBT atsivėrimas tarptautinei operinei rinkai ir rinkodarinis aktyvumas lietuvių muzikos kritikų nėra vertinamas vienareikšmiškai. Pažymėtina, kad operos srityje specializuojasi daugelis įdomiausių ir įtakingiausių vidurinėsios ir vyresniosios kartos lietuvių muzikos kritikų (Jūratė Katinaitė, Junija Galejeva, Beata Baublinskienė, Živilė Ramoškaitė, Edmundas Gedgaudas, Jonas Bruveris ir kt.).

Taigi, apsukus ratą, galima padaryti paradoksalią išvadą: net ir nepalankiausiomis aplinkybėmis muzikos kritika gyvuos tol, kol pati muzikinė kultūra bus pajėgi suformuoti gyvybingas terpes ir ambicingas programas.